

*Юда Л.А. доцент кафедри етнології та
краєзнавчо-туристичної роботи
ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, к.п.н.*

Проблеми українознавства у педагогічній спадщині С.Ф.Русової

Звернення до проблем українознавства є об'єктивною потребою сучасності. Саме дисципліна «Українознавство» є головним чинником виховання національної свідомості та гідності нової генерації українців. Розвиток і суспільна адаптація сучасної високоосвіченої людини неможлива без якісних знань історії, традицій і звичаїв власного народу та усвідомленого використання їх у професійній діяльності.

Становлення українознавства як науки відбувалося в період розвитку українознавчої педагогічної думки.

„Аналіз українознавчих проблем педагогічної думки ХІХ-ХХ століть засвідчив неперервну свідому громадсько-політичну активність українських мислителів, освітян, діячів національно-культурних рухів, наукових товариств у виборюванні початкової освіти рідною українською мовою (ХІХ століття), національної школи з українознавчими предметами (початок ХХ століття), повноцінних знань історії народу, його духовної і матеріальної культури (впродовж ХХ століття)” [1].

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – це період становлення української педагогічної думки і українознавчих студій. Розвиток української педагогічної науки відбувається у тісному взаємозв'язку з науковим становленням українознавства.

Зрозуміло, що саме визначення поняття „українознавства” як цілісної системи наукових інтегративних знань про Україну й світове українство як цілісність, як геополітичну реальність, що розвивається в цілісності простору й часу [1] з'явилося у другій половині ХХ ст. Але формування методологічної основи українознавства відбувається у вказаний період і

завдяки діяльності українських педагогів, просветителів, письменників, громадських діячів.

Предметом дослідження багатьох вчених стала українознавча педагогічна думка кінця XIX – початку XX ст., педагогічні погляди М. Корфа, М. Пирогова, Г. Сковороди, К. Ушинського, проблеми українознавства у педагогічній спадщині Б. Грінченка.

Українознавча педагогічна думка орієнтувалася на збереження й засвоєння класичних взірців, мала відтворювальний характер, задовольнялася вивченням окремих розрізнених предметів. Доведено, що у кінці XIX на початку XX століття з ростом національно-визвольного руху, суспільно-економічними зрушеннями активну опозицію державній шкільній політиці склала передова українська громадськість. Її представники рішуче критикували офіційну систему навчання й вимагали її реформування, націоналізацію, українізацію. Українознавча педагогічна думка шукала нові шляхи розв'язання проблем мети, завдань, змісту, методів і форм навчання, що відповідали б тогочасним потребам.

Провідну роль в процесі націоналізації освітньо-виховної системи і розвитку українознавства відіграла освітньо-виховна, громадська і науково-педагогічна діяльність С. Русової, що знайшло своє відображення в її педагогічних працях.

Специфіка її педагогічних праць зумовлювалися об'єктивними чинниками, її волею, помислами, прагненнями, творчістю, а також особливостями українського національно-визвольного руху на ниві національного відродження, поширенням національної освіти та культури з метою піднесення національної свідомості. С. Русова була поборником національної освіти, рідної української мови в школах, збереження власної етнонаціональної ідентичності, намагання розвивати національну освіту на основі новітніх педагогічних теорій і технологій.

В своїй діяльності і в педагогічних працях вчена торкається філософсько-гуманістичних основ українознавства і розкриває право кожної

людини, кожного народу, його мови, культури на життя і повну самореалізацію.

На думку П. Кононенка „Українознавство – шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії. Воно органічно поєднує (синтезує) процеси пізнання, виховання й навчання, народної і академічної педагогіки...” [1].

Проаналізувавши освітньо-виховні системи різних країн і народів С. Русова обґрунтовує необхідність творення нової української школи, яка і буде носієм знань нової генерації українців і вкаже їм шлях до самопізнання й самотворення.

Вчена підкреслює: „Велике слово – школа! Се скарб найкращий кожного народу, се ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, се шлях до волі, до науки, до добробуту. У вселюдській житті тільки той народ і бере перемогу, який має найкращу школу...” [2, с. 208].

С. Русова впевнена, що „Нова школа кладе собі за головну мету – збудити, дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини. Виклавши творчу самостійну діяльність дитини, вчитель поширює свідомість учня й тим самим поширює діяльність його, й допомагає йому новими засобами творити як найкраще” [2, с. 208].

У праці „Нова школа” педагог актуалізує прийоми, методи і засоби формування національної свідомості учнів і розкриває деякі центри українознавства.

Саме осягнення українознавчого центру „Україна – природа” сприятиме самопізнанню українців. Аналізуючи природознавство як предмет, вчена відзначає його велике значення в розвитку дитячої уваги, спостережливості й логічної дисципліни розуму і, підкреслюючи його значення для народної школи, відзначає: „У нас на Україні, тим більше се має значення: сільськогосподарська праця може поступати наперед, тільки користуючись усіма скарбами природи, усіма її особливостями. Для сього потрібне знання й знання – і про рослини, і про комашок шкідливих та

корисних, і про птаство, звірів...” [2, с. 209]; „Що до морального й естетичного боку, то ніщо так гарно не впливає на дітей, як різні екскурсії, під час яких вони всі живуть таким тісним товариським життям, де панує єдність і взаємна допомога між самими учнями й учителем та учнями. Тут краса природи, степ на заході сонця, річка, став, скелі або інші деталі природи, в різному світлі сонця – ся краса, коли вона захоплює весь гурток разом, дуже глибоко вражає дитячу душу, закладаючи перше свідоме почуття любові до рідної прекрасної країни. Таким чином, на чолі початкової науки повинно стояти природознавство; як джерело найпотрібнішого наукового знання, як найкраща дисципліна розуму, що призвичаює дитину до пильних спостережень, до послідовних висновків, як предмет, що має найкращий моральний і естетичний вплив на виховання дитини” [2, с. 209].

Концентр „Україна – мова” презентує мову як чинник українознавства, розкриває її пізнавальну і духовно-творчу функції. Кращою ілюстрацією виховної функції мови є позиція С. Русової: „На Україні рідна мова – українська; нею й повинно вести активними творчими силами учнів” [2, с. 210]. Вчена дає нам не тільки дороговказ і напрямки роботи, а і інструментарій, характеризує методи, прийоми і принципи навчання і виховання. „Навчання мови складається не тільки із слухання літературних творів, не тільки з навчання грамоти, а ще й з уміння викладати свої думки не тільки в розмові, але й письмом” [2, с. 211].

Творчо працюючий сучасний педагог, обов’язково знайде для себе і конкретні методичні поради і зможе скористатися засобами навчання, які пропонує С. Русова, і, які допоможуть реалізувати на практиці концентр „Україна – мова”: „... треба ставити читання так, щоб воно не було пасивною, але цілком активною працею, яка викликає в душі учнів чимало самостійних думок, спостережень і порівнянь. Тільки такі засоби зроблять читання і взагалі формальну науку грамоти справді корисним і могутнім фактором виховання й освіти, викликаючи в дітях пошану, любов до рідної мови,

глибоке почуття до її художніх творів, увагу до просвітнього значення „книжки” [2, с. 214].

„Ще один засіб дуже сприяє художньому розвиткові дітей і розвиткові їхньої мови: се так звана „драматизація”, якою тепер користуються дуже широко й для вивчення літератури, й для історії, й для географії, й для навчання чужих мов... Те саме можна сказати й про драматизацію історії...” [2, с. 215].

Широкий і всеохоплюючий спектр знань про Україну і українство об’єднує концентр „Україна – культура”. Кращим носієм знань на думку педагога є народна культура, осягнення якої в школі можливо за „... упорядкування власного історико-географічного-природознавчого музею. Його можуть скласти самі учні: сухі рослини, метелики, шкодливі кузки, шкури шкодливих звірят, каміння, старовинне вбрання, черепки старовинного посуду, старовинні ікони й ин. – усе, по чому учні можуть ознайомитися з сучасним і колишнім життям . Се виховує в них пошану до свого рідного, цікавість до того, що є довкола, до минулого життя, навчить їх дивитися на сучасне життя не як на щось одірване, випадкове, а як на частину чогось великого, суцільного, що має зв’язок з колишнім і майбутнім...” [2, с. 215 – 216].

Особливої актуальності сьогодні набувають в Україні дослідження, пов’язані з аналізом прямої залежності рівня злочинності від рівня обізнаності і дотримання народних традицій, звичаїв і обрядів. Вчені стверджують, що в тих регіонах України, де зберігається самобутня народна культура і люди більше дотримуються звичаєвого права – нижче рівень злочинності.

У праці С. Русової знаходимо підтвердження цієї думки і отримуємо характеристику засобів впливу на молодь: „Треба через гри виховувати селянську молодь яко мога шляхетніш, щоб знищити нахил до хуліганства, яке є наслідком некультурних обставин, в котрих без виховання, без жодного культурного впливу гине наша селянська молодь. В сім напрямку можна

скористуватися різними стягами. Свята можна пристосувати до етнографічних свят нашого народу: на Різдво – вечір колядок, вечір вертепу, ялинка й т. ін.; весною вечір русальчин, вечір веснянок; можна зробити дуже гарно день першої сіянки, першої посадки дерев тощо. В кожному святі треба єднати народне, національне, фольклорне з загально-культурним і давати щось естетичне, красне й радісне веселе” [2, с. 217].

Завершуючи портрет нової української школи вчена зазначає: „Хай навкруги учня будуть речі рідні, щоб він в них кохався, привчався любити все рідне, присвячувати йому всі сили свого Духа й тіла. Любов до рідної країни – се перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошана до людей – се вияв самоповаги й бажання собі й другим волі та незалежності” [2, с. 218].

В той час, коли нас хочуть лишити найдорожчого, що у нас є: нашої самобутньої культури, традицій, звичаїв, обрядів, пам’ті поколінь, національної ідеї, – варто звернутись до невичерпної педагогічної спадщини С. Русової і знайти відповідь на самі болючі питання.

Література:

1. Кононенко П. Історико-теоретичні, методологічні основи українознавства // Кононенко П. Українознавство: підручник / П. Кононенко. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://dsl.sf.ukrtel.net/biblio/index.php?a_id=7&r_id=15&t_f=uz/pidr.htm
2. Русова С. Нова школа/ С. Русова // Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – С.207–218.
3. Усатенко Т. Українознавчі проблеми педагогічної думки в ХІХ – ХХ столітті – Рукопис // Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки / Т.П.Усатенко [Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України]. –Київ, 2007.